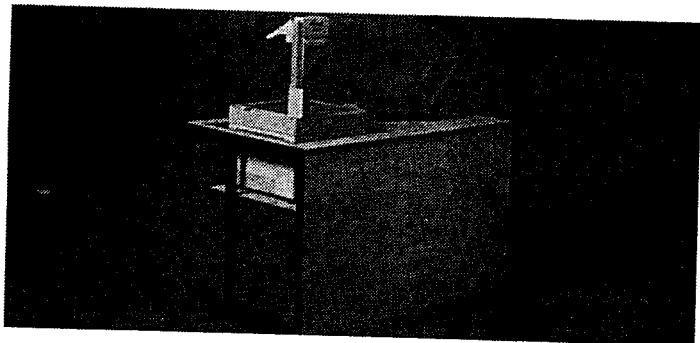

مفهوم و جامعیت عنوان «کتابداری»

برای معرفی حرفه

متصدی کتابخانه؛ فرهنگ نظام الاطباء؛ «آنکه مأمور حفظ و تنظیم کتابهای کتابخانه است».

این تعاریف کاملاً درست است. هرچند توصیف و تعریف که ارائه داده شده محدود به فعالیت در کتابخانه و آنهم صرفاً پیامون کتاب و نهایتاً ارائه خدماتی بسیار ساده برای استفاده کنندگان کتاب در کتابخانه می‌باشد، یعنی همان حرفه‌ای که ما بعنوان «کتابداری سنتی» از آن یاد می‌کنیم و حرفه‌ای که بنا بر نیازهای زمان خود، مجموعه‌ای از کتاب و مکانی برای مطالعه را برای استفاده کنندگان فراهم می‌کرده است. ولی بنا بر این تعاریف، «کتابداری» نه تنها یک علم نیست؛ بلکه یک حرفه بسیار ساده است که هر کسی می‌تواند طی دوره‌ای کوتاه آن را بیاموزد و بدان مشغول گردد.

اما داشتن امروز جهان نیاز به عملکرد دیگری دارد. داشن و اطلاعات در جهان امروز مؤثرترین راه را طی کرده تا هرچه سریعتر و آسانتر به نیازمندان خود ارائه خدمات کند. با این وجود کتابداری نوین باید مانند گذشته رسالت خود را انجام دهد و به جهان علم و دانش خدمت کند، اما بسیار سریعتر، مؤثرتر و گسترده‌تر.

امروزه آنچه یک دانشمند از کتابداری می‌خواهد دیگر «کتاب» نیست، بلکه امکانی برای دسترسی سریع و آسان به «اطلاعات» مناسب و مفید می‌باشد. و اینجاست که نقش یک کتابدار از کتابداری (کتابداری) به اطلاع‌رسانی تغییر می‌یابد. با این ترتیب، دامنه کار کتابداری گسترده‌تر «کتابداری» از معنای حتی واقعی خود خارج شده و دیگر معرف عملکرد جدید خود نیست.

اما اینجا شاید چنین به نظر آید که این علم در کشور ما همان کتابداری به معنای بالفعل خود می‌باشد و هنوز به اندازه کافی گسترش نیافته تا نیاز به تغییر نام آن باشد.

مقدمه:

جهانی که ما در آن زندگی می‌کنیم پیوسته در حال گسترش و دگرگونی است و این تحول و پیشرفت شگرف را دانش و فن آوری نوین باعث گردیده است. آنچه مسلم است، این است که فن آوری و پیشرفت علمی بر پایه «تغییر» و «دگرگون شدن» استوار است و در برابر این تغییر هیچ راه گزینی وجود ندارد، چه اینکه گزین این دگرگونی و تغییر، باعث ماندن از جهان پیامون خود و نشانگر رکود و تباہی ما در آینده است. هر روز علوم جدیدی به دانش بشر افزوده می‌گردد و دانشمندان همواره راهبردهای جدیدی را برای برطرف کردن نیازها دنبال می‌کنند. اما آنچه باید به عنوان یک ضرورت از سوی دانشمندان مورد توجه قرار گیرد ارائه تعاریف جدیدی از هر علم بنا بر عملکردهای جدید آن می‌باشد. بدیهی است که کتابداری نیز باید بعنوان یک علم که رابطه مستقیم با فن آوری و جامعه دارد. جامعه را متوجه عملکردهای جدید خود ساخته و یا به عبارت دیگر نقش جدید خود را در برآوردن نیازهای علمی و اطلاعاتی جامعه، به گونه‌ای دیگر معرفی نماید.

نگاهی بر نقش جدید کتابداری و معرفی آن

اولین گام برای معرفی هرچیزی ارائه نام و عنوان مناسب برای آن است. چه سایی نام کامل و گویا نیاز ما را برای معرفی عملکرد آن کمتر می‌کند. نام «کتابداری» نیز از دیرباز در فرهنگ ما بکار رفته است و مفهوم یک حرفه را می‌رساند است. واژه «کتابدار» نیز در اکثر فرهنگهای فارسی آمده است که می‌توان به چند نمونه اشاره کرد: لغتنامه دهخدا؛ «کتابدارنده»؛ فرهنگ فارسی دکتر معین؛ «دارنده کتاب؛ مالک کتاب، خداوند کتاب، حافظ و نگهبان کتابها، نگهدارنده کتاب،

پیام کتابخانه

عنوان را به یک رشته علمی اطلاق کرد و این توقع را داشت که دیگران بتوانند «کتابدار» را یک «دانشمند» تصور کنند. چراکه مفهومی که از این نام بر می خیزد بیشتر بیانگر یک حرفه خدماتی ساده است تا یک رشته علمی.

● ششم اینکه: با در نظر گرفتن رابطه مستقیم کتابداری با جامعه و نیاز کتابداران به یک منزلت اجتماعی ویژه؛ باید قبول کرد که کتابداری در جامعه از منزلت بالایی برخوردار نیست و این خود سخت در روایه کتابداران تأثیرگذارد و آنان را دچار نوعی خودکمی‌بینی نموده است و این مسئله تا حد زیادی مانع از فعالیت مشتقانه آنان در زمینه‌های علمی و پیشبردی این رشته می‌گردد.

● هفتم اینکه: تغییرنام «کتابداری» به نامی گویا تر می‌تواند یکی از مهم‌ترین عوامل پیشرفت و گسترش این رشته باشد و شاید بیش از آنکه معلول گسترش آن بوده، علت آن باشد. برای اثبات این ادعا لازم است به دو مطلب اشاره گردد:

- ۱- با تغییرنام اخص کتابداری به نامی عامتر و دارای قابلیتی بیشتر باعث می‌شویم که حوزه فعالیت خود را در حدی وسیعتر معرفی کرده و این مسئله موجب بروز و ارائه نیازهای جدیدتر از سوی جامعه و در نتیجه گسترش و رونق بیشتر این علم در سطح جامعه می‌گردد.

- ۲- با گسترش دامنه نام این رشته و توسعه میدان فعالیت کتابداران انگیزه کسب مهارت‌های بیشتر و کارآمدتر برای کتابداران ایجاد می‌گردد که خود از مهم‌ترین عوامل پیشرفت و توسعه این رشته است.

کتابداران و «کتابداری»

مسلماً کتابداران بیشترین کسانی هستند که بر شناساندن خود به جامعه تأکید داشته و برای آن تلاش می‌کنند. و شاید این امر بدین خاطر باشد که موقعیت خود را در جامعه در حد بسیار نازلی می‌دانند، اما اینکه آیا کتابداران از موقعیت نازلی برخوردارند یا نه، چیزی است که بطور دقیق در مورد آن تحقیقات زیادی بعمل نیامده است ولی آنچه که از بررسی‌های کلی بدست آمده گواه این واقعیت است.

در سال ۱۹۸۸ میزگرد مدیریت انجمن‌های کتابداری^۲، یک بررسی در مورد وضعیت و موقعیت کتابداری

بنابراین در اینجا باید به چند نکته اشاره گردد:

● اول اینکه: اگر در ایران این علم هنوز در ابتدای راه بوده و پیشرفت چشمگیری نداشته است، نیاز به فعالیت و جذب اینتر کتابداران در امر فرآگیری مهارت‌ها و توانایی‌های روزآمد این علم دارد.

● دوم اینکه: باید این واقعیت را قبول کرد که «کتابداری» سریعاً در حال گسترش و دگرگونی بوده و در آینده پا را از آنچه اکنون بدان می‌پردازد فراتر خواهد گذاشت و مطمئناً این نام (کتابداری) که همواره بر کتابداری سنتی اطلاق می‌شده است نمی‌تواند معرف عملکرد متفاوت این رشته علمی در آینده باشد.

● سوم اینکه: تمرکز این نام بر کلمه «کتاب» باعث گردیده است که توانیم آن را بعنوان یک نام ثابت در نظر بگیریم زیرا متغیرترین چیز در کتابخانه‌ها که حتی باعث تغییر در ساختار آنها می‌باشد نیز مواد آنهاست. به عبارت دیگر از زمانی که کتابداران «کتاب» در کتابخانه‌ها نگهداری کردند، «کتابدار» نامیده شدند و اکنون اگر یک کتابدار در کتابخانه‌ای که انبوهی از اطلاعات را بر روی «میکروفرم»، «دیسکت» و رایانه نگهداری می‌کند، کار کند، با این مبتا چه نامی به او اطلاق می‌گردد؟ شاید توقع داریم که فرهنگ ما فلسفه‌ای که ما از کتاب برای خود ساخته‌ایم بپذیرد.^۱

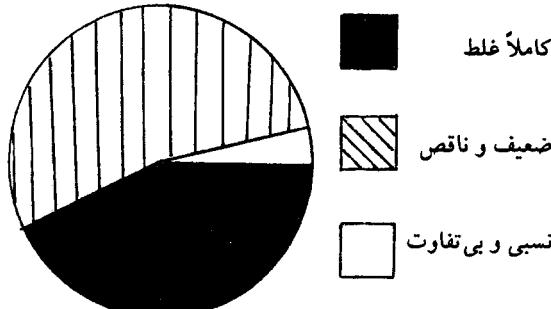
هرچند نام لاتین آن (Librarian) بر کلمه کتابخانه (Library) متنکی است نه کتاب، اما بازهم آنان با این نام موافق نیستند. زیرا اول اینکه واژه «کتابخانه» همیشه تداعی کننده کتاب است و دیگر اینکه در آینده کتابداران دیگر در کتابخانه‌های با مفهوم امروزی کار نخواهند کرد و مشکل شناخت نادرست جامعه از آنان همچنان ادامه خواهد داشت.

● چهارم اینکه: می‌توان یکی از عواملی که راه را برای ورود افراد جدید به این رشته سد کرده و موجب کمبود کمی و کیفی در تیروی انسانی این رشته گردیده فقدان جذبیت کافی نام «کتابداری» دانست. معمولاً دانش آموزان با موضوع و ممتاز کمتر مایلند در رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی تحصیل کنند و این بدین خاطر است که مردم و دولت نسبت به خدمات کتابداری و اطلاع‌رسانی شناخت کافی ندارند.(۱)

● پنجم اینکه: از دید دیگران به سختی می‌توان این

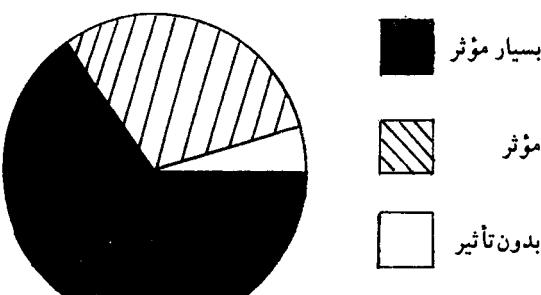

نسبت به مفهوم اصلی این رشته از طریق نام آن (کتابداری) بیان کنند. پاسخ‌های بدست آمده نشان می‌دهد ۴۶/۵٪ معتقد بودند که درگ جامعه نسبت به مفهوم اصلی این رشته از طریق نام آن (کتابداری) «کاملاً» غلط بوده و حدود ۵۱/۵٪ درگ جامعه را ضعیف و ناقص بیان کرده‌اند. ۲٪ نیز آن را نسبی و در حد متوسط دانسته‌اند. اما نکته جالب توجه این است که هیچ‌کدام به این که جامعه درگ صحیحی از این رشته دارد معتقد نبودند.

نمودار-۲- میزان درگ جامعه نسبت به مفهوم «کتابداری» از طریق نام آن

در پایان، قریب به ۹۴٪ از دانشجویان تغییرنام «کتابداری» به نامی گویا و حقیقی‌تر را در رشد و گسترش آن مؤثر دانسته‌اند، که در این میان ۶۸٪ تأثیر آن را «بسیار زیاد» می‌دانند.

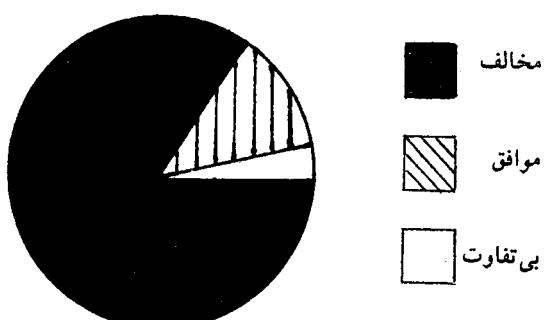

نمودار-۳- میزان تأثیر تغییرنام «کتابداری» بر رشد و گسترش این علم

و کتابداران در جهان انجام داد که مسؤولیت برنامه‌ریزی این پژوهش بـعده (NBLC)^۳ قرار گرفت. پس از ارسال پرسشنامه‌هایی به اکثر کتابداران ارشد چندین کشور جهان، این سؤال مطرح شده بود که: آیا موقعیت حرفه کتابداری پایین است؟ نتیجه‌ای که بدست آمد این بود که اکثریت یعنی ۸۲٪ این مورد را تأیید کرده بودند. در پایان این پژوهش، میزگرد مدیریت انجمن‌های کتابداری نتیجه کار خود را اینگونه اعلام کرد: تصور کلی عموم در مورد کار و حرفه کتابداری ضعیف است. شهرت این حرفه اندک و موقعیت کارکنان این حرفه نیز نازل است. این وضع با اینکه در سطح جهان عمومیت ندارد و دارای شدت و ضعف است ولی در مورد دیگر کشورهای جهان صادق است (۲). اما موقعیت کتابداری و کتابداران در ایران چگونه است؟

نظرخواهی

مدتی پیش یک نظرخواهی کوتاه در میان ۸۰ نفر از دانشجویان کارشناسی و کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه فردوسی مشهد در مورد وضعیت کتابداری خصوصاً درباره نام آن انجام گرفت. طی این نظرخواهی حدود ۸۹٪ از دانشجویان این نام را مناسب ندانسته و خواهان تغییر آن بودند. فقط ۷۵٪ مخالف تغییر آن بوده که بعضی از آنها نیز نبودن یک نام مناسب را انگیزه مخالفت خود دانسته‌اند و حدود ۳/۵٪ نیز نظر بخصوصی در این مورد نداشته‌اند.

نمودار-۱- میزان رضایت از نام «کتابداری» هم‌چنین از دانشجویان خواسته شده بود درگ جامعه را

پیام کتابخانه

«کتابداری» پیشنهاد کرده بود و معتقد بود که دانش‌شناسی همان است که کتابداری و علم اطلاعات در پی آن است. یعنی شناخت دانش و معرفی و گسترش آن.^(۸)

اما در طی نظرخواهی که از دانشجویان این رشته در دانشگاه فردوسی مشهد برای ارائه یک نام مناسب بعمل آمد، اکثر نامهای موردنظره آنان بر «اطلاعات» و خصوصاً «اطلاع‌رسانی»، همراه با بکارگیری نامهای عامی مثل: مدیر، مهندس، متخصص، کارشناس و غیره متکی بود.

اطلاع‌رسانی

«اطلاع‌رسانی» نامی بسیار گویا، گسترده و با قابلیت گسترش بسیار زیاد می‌باشد، بطوری که کتابداری را نیز در واقع دربر می‌گیرد. این واژه شامل دو قسمت می‌شود: ۱- اطلاعات و ۲- رساندن اطلاعات. کتابداری نیز تمام تلاشها و هدفهایش چیزی فراتر از این چارچوب نیست، یقول جس شرا «اطلاع‌رسان، کتابداری است که کارش را باید ب انجام دهد». ^(۹)

اما تفاوت عمده‌ای که باعث برتری نام «اطلاع‌رسانی» بر «کتابداری» می‌گردد، در گستردگی آن است.

«اطلاع‌رسانی» اطلاعات موردنیاز را به هر شکل و از هرجایی که وجود داشته باشد تهیه کرده و به بهترین و سریعترین نحو آن را در اختیار نیازمندانش قرار می‌دهد. خواه آن اطلاعات بشکل کتاب در کتابخانه و از طریق میز اسانت ارائه گردد یا در یک مرکز اطلاعات و از طریق شبکه‌های رایانه‌ای انتقال یابد. به هر حال به گفته باریارا کوئنت «نقش سنتی کتابدار به عنوان نگهدارنده کتاب در حال از بین رفتن است و کار کتابخانه یعنی همان کاری که کتابدار امروز انجام می‌دهد؛ و هرجایی که او کارش را انجام می‌دهد همانجا کتابخانه است».^(۶) یعنی نباید تصور کرد که چون کتابخانه‌ها نمی‌توانند به شکل سنتی نیازهای اطلاعاتی جامعه امروز را برآورند لذا باید یک رشته علمی جدیدی بنام «اطلاع‌رسانی» با متخصصی بجز کتابداران بدان پردازند، بلکه «اطلاع‌رسانی» همان «کتابداری» است که، بنا بر ضرورت زمان، نقش جدیدی را بر عهده گرفته و عملکرد خود را به گونه‌ای جدید معرفی می‌کند که متناسب با نیازهای روز جامعه باشد.

با این همه بسیار مشکل است که بخواهیم هنوز بر نام سنتی «کتابداری» پافشاری کنیم و همچنان بر این عقیده باشیم که تغییر آن هیچ اهمیتی نداشته، و با اینکه درک جامعه نسبت به این حرف برای ما قابل توجه و تأمل نیست.

«کتابداری» چگونه حرفه‌ای می‌تواند باشد؟

در سراسر جهان، خصوصاً در کشورهایی که کتابداران از قابلیت بالایی برخوردارند، تلاش‌های زیادی برای ارائه یک نام مناسب صورت گرفته است. ماریدی اوجالا در مقاله‌ای با نام «ما را در آینده چه خواهند نامید؟» اشاره‌ای بدین مطلب دارد که اگر در آینده کتابخانه‌ها و مراکز اطلاعات بدون دیوار باشند و ما برای مدیریت آنها در یک فضای سیبریتیکی شناور باشیم عنوان شغلی ما چه خواهد بود؟ آبا «کتابداران» کتابخانه‌های بدون دیوار خواهیم بود یا اینکه اصطلاح «کتابداری» که همواره دلالت ضمیمی به یک مجموعه کتاب دارد دیگر به منزله یک عنوان شغلی وجود نخواهد داشت؟^(۳)

بازیارا دنتون و مولین زدمند در کنفرانس سالانه انجمن کتابخانه‌های تخصصی امریکا در ژوئن ۱۹۹۳ در سین سیناتی اوهايو، مقاله‌ای ارائه دادند با عنوان «از کتابداری تا سایبر مداری: ابداع مجدد حرفه» در این مقاله آنها بر نام «سایبر مدار»^(۴) به جای «کتابدار» تأکید داشتند.^(۴)

در سال ۱۹۸۲ بتی ادیسن، نامهایی را ارائه داد که برخی از آنها هنوز هم بکار می‌روند. از جمله «مدیریت اطلاعاتی مؤسسه بازرگانی»^(۵)، «مسئول کنترل اطلاعات»^(۶)، «مدیر منابع اطلاعاتی»^(۷) را می‌توان نام برد.^(۵) بازیارا کوئنت نیز توجهش بر نام «انسر مسؤول اطلاعات» می‌باشد. ولی به نامهای «سایبر مدار» و «متخصص اطلاعات» نیز اشاره دارد.^(۶)

از جمله نامهای دیگری که ممکن است در آینده برای این رشته منظور گردد می‌توان از «مدیر اطلاع‌رسانی»، «مدیر اطلاعات»، «مدیر داده‌ها»، «ناوبر دانش»، «مهندس دانش»، «مدیر رسانه‌ها» و غیره را نام برد.^(۷)

در ایران نیز حرکتهایی در این زمینه به چشم می‌خورد که شاید مهمترین آنها افزودن واژه «اطلاع‌رسانی» بدلنام «کتابداری» در طی دوره‌های اخیر باشد. البته در سال ۱۳۵۶ نیز دکتر هوشنگ ابرامی نام «دانش‌شناسی» را بجای نام

است که این نام‌ها باید به صورت استاندارد درآمده و عملأ در محیط کارکتابداران بکار برد شود.

به هر حال تغییرنام این حرفه به یک نام مناسب و مطابق با نقش جدید کتابداران در جامعه کار مشکلی نیست، بلکه نیاز به همت و خواست خود ما کتابداران دارد و مشروط به این است که خود به قابلیت‌ها و ظرفیت‌های خود پسبرده و در واقع خود را بشناسیم و به آینده خود امیدوار باشیم.

مأخذ

(۱) گزارش دهین نشست مشورتی «استینفو» ASTINFO و سمپوزیوم امنیتی استراتژی‌های آموزشی اطلاعات برای قرن بیست و یکم (۱۸ سپتامبر ۱۹۹۵ - پکن، چین). ترجمه عاطفه یزدان‌پنا، فصلنامه اطلاع‌رسانی، دوره ۱۱، شماره ۴ (تابستان ۱۳۷۵): ص. ۷۲.

(۲) پرینس، هانس و ویلکو دولزیر «وضیعت، شهرت و موقعیت اجتماعی کتابداری و اطلاع‌رسانی» ترجمه زهرا موسوی‌زاده. فصلنامه پیام کتابخانه، شماره ۱۲ - ۱۳، ص. ۹.

(۳) اوجالا، ماریدی «ما را در آینده چه خواهند نامید» خبرنامه انجمن علمی کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی (کاپا)، ترجمه از: Ojala, Marydee "what will they call us in the future?" Special Libraries. 83 (Fall 1993): 226-229.

(۴) اوجالا، ماریدی (۱۹۹۳) به نقل از:

Denton, Barbara and Marilyn Redman, "Librarian to Cybrarian Reinventing our Profession" Library Management Division Poster Session, Special libraries Association Ciation Annual Conference. June 7, 1993

(۵) اوجالا، ماریدی، ۱۹۹۳ به نقل از:

Eddison, Elizabeth Bole, "Who Should be in Charge?" Special Libraries. 74. (No2): 107-109CApril 1983)

(۶) اوجالا، ماریدی (۱۹۹۳) به نقل از:

Cuint, Barbara "Forward Thinking: tomorrow" Open dialog, third quarter, 1993 pp: 2-5.

(۷) «یادداشت سردبیر» فصلنامه پیام کتابخانه، سال هفتم، شماره ۲۴ (بهار ۱۳۷۶): ص. ۵.

(۸) ابرامی، هوشنگ. شناختی از دانش‌شناسی (علوم کتابداری و دانش‌رسانی). - تهران: انجمن کتابداران ایران، ۱۳۵۶.

(۹) «یادداشت سردبیر» فصلنامه پیام کتابخانه، سال دوم، شماره ۵-۶ (تابستان و پاییز ۱۳۷۱) ص. ۵.

یادداشت‌ها

۱- معمولاً در منابع کتابداری و فنی از کتاب سخن بهمیان می‌آید، آن را به عنوان یک نام عام برای تمام مواد کتابخانه بکار می‌برند.

2. Round Table on the Management of Library Associations

3- بخش تحقیقات مرکز کتابخانه‌های عمومی و ادبیات لهستان

4. Cybrarian

5. Corporate Information management

6. Information control Officer

7. Information Resource Manager

در مورد شناخت جامعه نسبت به واژه «اطلاع‌رسانی» باید گفت که علی‌رغم اینکه جامعه عموماً با نام «اطلاع‌رسانی» آشنایی چنانی ندارد اما این خود باعث موقعیت ما در شناساندن بهتر و صحیح‌تر آن به جامعه می‌گردد. به عبارت دیگر «اطلاع‌رسانی» با مشکلی که نام «کتابداری» با آن مواجه بود، روپرتو نیست. زیرا جامعه گمان می‌کند که «کتابداری» را می‌شناسد و برای همین خود را بسیار نیاز از ارائه معرفی و توصیف ما از یک «کتابدار» و آن‌هم با نقش جدید آن می‌داند. ولی جامعه‌ای که شناخت کافی از نام «اطلاع‌رسانی» و کارکرد آن ندارد، طبیعاً منتظر تعریفی است که ما از آن ارائه می‌دهیم. اما نکته‌ای را که باید در شناساندن نام «اطلاع‌رسانی» در نظر داشت این است که هرچند اطلاع‌رسانی نامی بسیار گویا و جامع در معرفی کارکرد جدید «کتابداری» می‌باشد، اما هیچگاه نباید باعث فراموش شدن عملکردها و خدمات کنونی کتابداران گشته و رابطه دیرینه آنان با «کتابخانه» بعنوان مهمترین و بنیانی‌ترین مرکز اطلاعات و دانش بشری از بین برود. نقش اطلاع‌رسانی باید به گونه‌ای معرفی گردد که تنها بیانگر مفهوم انتقال اطلاعات نبوده و خدمات و قابلیت‌های دیگر کتابداران از قبیل خدمات فنی و آماده‌سازی، انتخاب و مجموعه‌سازی، خدمات مرجع و غیره را نیز در مفهوم خود به همراه داشته باشد. چه بسا مراکز علمی، فنی و پژوهشی که بیشتر از آنچه که به انتقال اطلاعات نیاز داشته باشند، به سازماندهی و نگهداری منابع خود نیازمند باشند. به عبارت دیگر ما نباید با تغییرنام و افزودن قابلیت‌هایی در حوزه فعالیت این حرفه، یک سری توانایی‌های آن را در نظر از بین ببریم.

نتیجه

در پایان اگر بخواهیم نام مناسبی را برای این حرفه و رشته

علمی انتخاب کنیم، نامی را باید برگزینیم که:

الف) محدوده کار این حرفه را فراتر از کتابخانه و

مجموعه‌ای از کتاب معرفی کرده و آن را به منابع و مراکز

اطلاعات سوق دهد.

ب) در برگیرنده تمام فعالیت‌های حال و آینده این حرفه

باشد. در عین حال در اجزای این نام ارتباط صحیحی برقرار

باشد.

در آینده شاید بتوان «کتابداران» را بطور عام «اطلاع‌رسان»

نامید و در موقعیت‌های خاص حرفه‌ای با نام‌هایی مثل

فهرستنویس، مسؤول آرشیو (آرشیویست) متصدی امامت،

مسئول فراهم‌آوری و سفارشات و ... نامگذاری کرد. اما مهم آن